

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ZAMAN VE KİP ÇEKİMLERİNDE BİRLEŞİK YAPILAR ÜZERİNE

Gürer GÜLSEVİN

Türkiye Türkçesindeki "Zaman ve Kiplerin Birleşik Çekimi" üzerine gramerlerimizde yazılanlar dolayısı ile kendi kendimize yönelteceğimiz bazı sorular vardır. Örnek olarak;

- "Birleşik Zaman" terimi (adlandırması) doğru mudur? Bir fiil (oluş, kılış, eylem vs.) birden çok zamanda mı yapılmaktadır? Bir fiil birden çok zamanda gerçekleşebilir mi?
- "yap-acaktım" yapısında fiilin zamanı nedir? "gelecek zamanın hikâyesi" midir? Yani, zaman "gelecek zaman" mıdır? Sondaki "tim" (< i-dim) "kip" mi bildirmektedir?
- "Birleşik zaman" çekimi dediğimiz yapılarda asıl fiile gelen ek mi zaman bildirir, yoksa i- fiili üzerine getirilen ek mi?
- "iç-erdim" (< iç-er i-dim) yapısı hangi zamandır? İngilizcede 'used to' şeklinde kurulan, fakat Türkçede yoktur denen yapı gerçekten dilimizde mi yoktur, yoksa dil bilgisi kitaplarında mı bulunmaz?
- "iç-erdi (< iç-er i-di)" yapısı ile "iç-er ol-du"; ya da "iç-ecekti (< iç-ecek i-di) yapısı ile "iç-ecek ol-du" şekilleri arasında ekler dizilişi açısından bir fark var mıdır?

- "iç-ecek ol-du" yapısının (ol-du'dan dolayı) "görülen geçmiş zaman" çekimi diyebiliriz de "iç-ecek i-di" yapısına niçin "gelecek zaman (ın hikâyesi)" deriz.
- Cümle yapılarında "gelecekti (< gel-ecek i-di)" şeklini "fiil cümlesi" olarak değerlendiririz. Acaba "gelecektir" (< gel-ecek tur-ur)" yapısı "isim cümlesi" mi oluşturur "fiil cümlesi" mi?

Bu ve benzeri bazı konulara gramer kitaplarımızın verdiği cevaplar, Türkiye Türkçesinin dil bilgisini anlattığımız derslerde mantığımızı zorlamaktadır.

Çeşitli tarihi ve yaşayan lehçe gramerlerimizde, zaman ve kip çekimindeki birleşik yapıların "normal çekimin üzerine i- (< er-) fiilinin çekimlenmiş hâlinin getirilmesi ile elde edildiği"¹ görüşü kabul edilir:

- Köktürkçe *ti-r er-miş 'dermiş, der imiş'*
- Türkiye Türkçesi *gel-irmiş < gel-ir i-miş*
yap-acaktım < yap-acak i-dim, gibi.

"Birleşik Zaman Çekimi" olarak adlandırılan bu yapılar;

<i>sev-diydi (<sev-di i-di)</i>	Görülen (Bilinen) Geçmiş Zamanın Hikâyesi
<i>gör-müştü (<gör-müş i-di)</i>	Duyulan (Anlatılan) Geçmiş Zamanın Hikâyesi
<i>anlat-mışmış (<anlat-mış i-miş)</i>	Duyulan (Anlatılan) Geçmiş Zamanın Rivayeti
<i>bil-iyordu (<bil-iyor i-di)</i>	Şimdiki Zamanın Hikâyesi
<i>sev-iyormuş (<sev-iyor i-miş)</i>	Şimdiki Zamanın Rivayeti
<i>gel-ecekti (<gel-ecek i-di)</i>	Gelecek Zamanın Hikâyesi
<i>kır-acakmış (<kır-acak i-miş)</i>	Gelecek Zamanın Rivayeti
<i>iç-erdi (<iç-er i-di)</i>	Geniş Zamanın Hikâyesi
<i>koş-armış (<koşar i-miş)</i>	Geniş Zamanın Rivayeti
<i>bil-meliydi (<bil-meli i-di)</i>	Gerekliliğin Hikâyesi

vs. tarzında sınıflandırılmaktadır.

1 T. Tekin, "Composite Verb Forms" başlığında verir. "The composite verb forms are made of a form of the auxiliary verb *är-* preceded by a participle of a finite form" diyerek, er- fiili ile yapıldığını belirtir (A Grammar of Orkhon Turkic, 1968 s. 193). Zeynep Korkmaz, "birleşik zaman" ı şöyle tanımlar: "Birleşik zaman (Alm. zusammengesetztes Tempora; Fr. temps compose; İng. compound tense) Bildirme ve tasarlama kiplerinin bağlı oldukları şekil ve zamanın görülen geçmiş zaman (hikâye), duyulan geçmiş zaman (rivayet) içinde meydana geldiğini ve

Bildirimizin girişindeki sorulara cevaplar ararken, klâsikleşmiş bu tasnif ve adlandırmalar (terimlendirmeler) üzerinde önerebileceğimiz bazı düzeltmeler ve eklenecek başlıklar bulunmaktadır. Bunlar:

I- Terimlerle (Adlandırmalarla) İlgili Düşünceler

1. “Birleşik Zaman” başlığı², terim olarak düzeltilmelidir. Çünkü, herhangi bir fiil (oluş, kılış, eylem) “birden çok zaman”da gerçekleşmemektedir. Yani, yukarıdaki birleşik yapıların herhangi birinde, birden çok zaman kavramı bulunmamaktadır. Fiil, bir tek zamanda gerçekleşmektedir. Bu tür yapılarda eklerden biri “zaman”, diğeri “kip (tarz)” bildirmektedir. Fakat, “birleşik zaman” terimi, akıllarda birden çok zaman olduğu izlenimini doğurmaktadır. Bazı gramercilerimiz “Birleşik Zaman (veya Bileşik Zaman)” terimlerini kullanırken, bazıları da bir fiilin iki ayrı zamanda gerçekleşmeyeceği düşüncesinden hareketle, “Fiillerin Birleşik Çekimi” adlandırmasını tercih etmektedirler³.

2.	<i>Fiil-(y)AcAK</i>	i-dim	:(gel-ecek i-dim)
	<i>Fiil-(I)r</i>	i-dim	:(iç-er i-dim)
	<i>Fiil-(I)yor</i>	i-mişsin	:(sev-iyor i-mişsin)

olarak ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılan ve i- (< er-) ek fiilinin yardımıyla kurulan zaman: *Bilirdi* (< *bil-ir i-di*), *hatırlatıyordu* (< *hatırlat-ıyor i-di*), *kazanmıştı* (< *kazan-mış i-di*), *çalışıyormuş* (< *çalış-ıyor i-miş*), *gelseymiş* (< *gel-se i-miş*), *bakarsa* (< *bak-ar i-se*), *yazdıysa* (< *yaz-dı i-se*) vb. Karşıtı basit zaman, (*Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 28; M. Ergin “Yani Aslında birleşik çekim faile bir fiil isminin i- fiili vasıtası ile isnadından ibarettir.” (*Türk Dilbilgisi*, 20. baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993, s. 302; K. Bilgegil “Birleşik kiplerde, zaman eklerinin ikincisi, daima sabit bir fiilin, -ek fiilin- üç kipinden biri olur” (*Türkçe Dilbilgisi*, 2. baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 271; H. Zülfikar “Zaman eklerinin üzerine imek fiilinin hikâyesini ekleriz. ē Zaman eklerinin üstüne imek fiilinin rivayetini ekleriz” (*Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, 3. baskı, Ankara 1980, s. 146-147.

2 Z. Korkmaz “Birleşik Zaman”, (*Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992 s. 28); H. Ediskun “Birleşik Zamanlı Fiiller” (*Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1988, s. 195); K. Bilgegil “Bileşik Kipler” (*Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1982, s. 271); K. Demiray “Bileşik Zamanlı Fiiller” (*Temel Dilbilgisi*, İstanbul 1970, s. 130); O. Adalı “İkincil Zaman Ardılları” (*Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s. 48); T.N. Gencan “Bileşik Zamanlı Eylemler”, (*Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı Ankara 1979, s. 352.)

3 M. Ergin “Fiillerin Birleşik Çekimi” (*Türk Dilbilgisi*, Bayrak Yayınları, 20. baskı, İstanbul 1993, s. 302); T. Gülensoy (Fiillerin Birleşik Çekimleri (Birleşik Zaman)” (*Türkçe El Kitabı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995, s. 186)

şeklindeki yapılarda, ilk (gel-, iç-, sev-) fiile gelen ekin “asıl zaman”, i-(< er-) fiili üzerine gelen ekin ise “kip” fonksiyonu taşıdığı söylenmektedir⁴. Yani, ‘gel-ecektim’ örneğinde asıl zaman ‘-(y)AcAk’, kip ise ‘-tim’ kabul edilmektedir. Bundan hareketle de yapıya “gelecek zamanın hikâyesi” adı verilir⁵.

Oysa, (büyük bir çoğunlukla) tam tersine, bu tür yapılarda birinci ek “kip”, i- (< er-) fiili üzerine gelen ek ise “zaman” bildirmektedir. Şöyle ki:

- yap-acaktım (< yap-acak i-dim)
 - Ne Zaman yapacaktım?
 - Dün yapacaktım.
 - Biraz Önce yapacaktım.
 - Geçen Hafta yapacaktım.

O hâlde buradaki zaman, zarflardan da anlaşılabilceği gibi, “geçmiş zaman”dır. i- (< er-) fiiline gelen -dim eki asıl zamanı belirlemiştir. İlk fiile (yap-) gelen -(y)AcAk eki ise, burada “kip” fonksiyonunu üstlenmiştir. Oysa bu çekime gramerlerimizin yaygın olarak verdiği ad “gelecek zaman(ın hikâyesi)”dir⁶.

4 H. Ediskun, “Öğretmendim kelimesiyle geliyordum kelimesinin zaman bakımından hiçbir ayrılığı olmaması gerekir” demektedir (a.g. s. 209). Ancak, geliyordu yapısını “şimdiki zamanın Hikâyesi”, gidecekti yapısını da “gelecek zamanın hikâyesi” olarak vermektedir (a.g.e. s. 195-197)

5 Bu konudaki görüşler: O. Adalı “*İkincil zaman ardılları [Z₂]: Eyleme, zaman ve istem ardıllarıyla gelen kavramlara ek olarak ikinci bir zaman boyutu da katabilir. Bu boyutu taşıyan ardıllar yüklem zorunlu birimleri değildir. Zorunlu olan zamana birincil zaman “Z₁”, zorunlu olmayana da “Z₂” denildi. İkinci zaman ardılları Çağdaş Türkiye Türkçesinde tek başına kullanımı olmayan “İ-” eyleminin belirli, belirsiz geçmiş -DI/-MIŞ ardıllarıyla oluşturduğu “idi”, “imiş” biçimlerinden “İ-” eyleminin düşmesiyle oluşur. Öyküleme (hikâye bileşik zamanı) ardılı: Birincil zaman ya da istem ardılı eklenmiş eylemin öykülendiğini belirtir. vermeli/y/di, ver-ecek-ti. Eylemli yüklem ardıllarının sıralanışı: Yükleme eylemden sonra ilk sırada birincil zaman ve istem ardılları gelir. İkincil zaman kullanılmayacaksa, kişi ardılları onu izler. İkincil zamanın veri, genel olarak birincil zamanla kişi ardıllarının arasındadır. Bu sıralanışa göre şöyle örnek verebiliriz: ver-/i-/r-di-m, ver-/i-/yor-du-m, ver-ecek-ti-m.” “*Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s. 49-50); K. Bilgegil “Bileşik Kipler: İçinde ardı ardına iki zaman veya kip bulunan fiiller, bileşik kipli sayılır. Bunlar, önce birinci, sonra ikinci zamanın adı söylenerek belirtilmektedir: Meselâ “geliyordu” sözü birleşik kiplidir; çünkü hem “yor” hem de “du” kip ekini ihtiva etmektedir. Bu fiil şimdiki zamanın hikâyesi kipindedir diye tanınır.” (*Türkçe Dilbilgisi* Dergah Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1982, s. 27)*

6 Eğer “Ben bu işi yarın yapacaktım.” bile dersek, yine “gerçekleşmemiş bir niyet” kipi kullanmış oluruz. Yani, *yarın yapılması plânlanan iş yapılmamış, iş işten geçmiş, işin zamanı geçmiştir.*

Bizce, -(y)AcAktım çekimi⁷, (büyük çoğunlukla) ‘gelecek zaman’ değil, ‘geçmiş zaman’ bildirir. Bu yüzden de “gelecek zamanın hikâyesi” yerine, “geçmiş zaman (...sı)” demek daha doğru olabilir. Buradaki önerimiz, “geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet kipi” denilmesidir.

3. Türklere İngilizce öğretmek için yazılmış gramerlerde, “used to” kalıbı verilmekte, bunun “terk edilmiş alışkanlık” bildirdiği ve Türkçede bu kipin bulunmadığı kaydedilmektedir. Genellikle verilen örnek de “I used to smoke (Ben sigara içerdim)” şeklindedir.

Türkçeye çevrildiğinde de görülebildiği gibi, “used to” kalıbının karşılığı dilimizde -(A)r -idi şeklinde bulunmaktadır: I used to smoke = Ben sigara içerdim. Ancak, biz “ilk ek *zaman*, ikinci ek *kiptir*” düşüncesinden hareketle, bu yapıyı “geniş zamanın hikâyesi” diye adlandırdığımızdan, dilimizde yok gibi gösterilebilmektedir.

Bizce, -(A)r i-di yapısı için kullandığımız “geniş zamanın hikâyesi” terimini de “geçmiş zamanın terk edilmiş alışkanlık kipi” olarak dil bilgisi kitaplarımıza yerleştirebiliriz.

Gramerlerimizde, asıl fiile gelen ekin zaman fonksiyonunda, i- (< er-) fiiline gelen ekin ise kip fonksiyonunda bulunduğu hükmünü yeni baştan değerlendirmeye tâbi tutarsak, yukarıdaki çekimlerin dışında da birtakım değişik adlandırmalar önerebiliriz.

II. Tabloya Yeni Şekillerin Eklenmesi Önerileri

Birleşik yapılarda kullandığımız i- (< er-) fiili, Eski Türkçede ‘olmak’ anlamındadır. Hatta günümüzde bile “*ne i-düğü belirsiz adam*” tabirinde, ‘olmak’ anlamını sürdürmektedir. Bu fiil (er- > ir- > i-), Türkçenin her döneminde tıpkı ‘ekler’ gibi fonksiyonlu (bağımlı, gramatikal) bir morfem olarak kullanılagelmiş, *gel-*, *yap-*, *otur-*, *sev-* gibi anlamlı (bağımsız, sözlüksel) bir morfem özelliği göstermemiştir.

i- (< er-) fiili ile aynı anlamda olan ol- (< bol-) fiili de, yardımcı fiil olarak fonksiyonlu (gramatikal) bir morfem özelliği gösterir. A. von Gabain, “Bağlı Fiiller, Yardımcı Fiiller” bahsinde, *er-*, *bol-* ve *tur-* fiillerini aynı başlık altında

⁷ yap-acaktım tarzındaki çekimler, büyük çoğunlukla geçmiş zaman bildirmektedir. Çok özel kullanışlarda “zaman kayması” olarak niteleyebileceğimiz durumlar da söz konusudur. Kullanılış sıklığında “geçmiş zaman” fonksiyonu, mukayese edilemeyecek kadar yaygındır.

değerlendirmiş ve “bunların tabiatları gereği hiçbir zaman zarf-fiillerle değil, çekimli fiillere, yani, tercihen isim durumunda olanlarla bağlandıklarını” kaydetmiştir⁸.

Türkçe dil bilgisinin “Zaman ve Kiplerin Birleşik Çekimleri”nde *i-* (< er-) fiili ile genişletilmiş şekilleri tablolarımıza yerleştirdiğimize göre, benzer tarzdaki *ol-* (< bol-) fiili ile çekimlenen yapıları da, yine aynı gerekçelerle tasnife alabiliriz. Şöyle ki:

- “*Ahmet sigara iç-erdi* (<iç-er i-di) nasıl tablolarımızda yer alıyorsa
- “*Ahmet sigara iç-er ol-du*” da yer alabilir.

Bunlardan birincisi (*iç-erdi*) “terkedilmiş bir alışkanlık” bildiren kip, ikincisi ise (*iç-er ol-du*) “eskiden olmayan fakat yeni başlamış ve devam etmekte olan bir alışkanlık” bildiren kip görevindedir. Her ikisinde de zaman “geçmiş zaman”dır.

Özetle söylemek gerekirse, bizim önerimiz, “*iç-er i-di*” yapısını fiil zaman ve kipleri tablomuza aldığımız gibi, “*iç-er ol-du*” tarzındaki yapıları da tasniflerimize sokmamızdır.

Bu öneriye birkaç noktadan itiraz edilebilir:

1. ‘*ol-fiili müstakil bir fiildir*’, denilebilir.
2. ‘*ol-fiili, çekimlenmiş olan asıl fiilden ayrı yazılmaktadır*’, diye düşünülebilir.

Bunlardan birinci itiraza hemen cevap verilebilir. ‘*ol-fiili*’ müstakil bir fiildir, ama *i-* (< er-) fiili de tıpkı ‘*ol-*’ gibi (hem de olmak anlamında) müstakil bir fiildir.

İkinci itiraz ise (*ol-* fiilinin çekimlenmiş fiilden ayrı yazılıyor olması), sadece şekle dayanan, imlâ ile ilgili bir itirazdır. Gramerimizde, fonksiyon ve dizim özelliklerinin imlâya kurban edilemeyeceği görüşünden hareketle, bu tasarrufa da izin verilebilir kanısındayım. Kaldı ki, diğer dillerin fiil çekim tablolarında esas fiilin çekimlenmesinde; ‘*birden çok*’, ‘*anlamları farklı*’, ‘*yazılışları ayrı*’ fiiller kullanılabilir. İngilizcede ‘*ol-*’ (*to be*) fiilinin

8. Von Gabain (çeviren M. Akalın), *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 87.

kullanılışı ve “zaman ve kip çekimi” tablolarında gösterilen şu çekim konumuz için fevkalâde dikkate değer bir husustur⁹:

The Future Prograsive / Contuinuous Tense Fiil Çekim Tablosu		
A F F İ R M A T İ V E	I will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacağım.</i>
	You will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacaksın.</i>
	He will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacak.</i>
	She will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacak.</i>
	It will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacak.</i>
	We will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacağız.</i>
	You will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacaksınız.</i>
They will be speaking English.	<i>İngilizce konuşuyor olacaklar.</i>	

Yine aynı kitaptan

The Future Prograsive / Contuinuous Tense Fiil Çekim Tablosu		
A F F İ R M A T İ V E	I will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacağım.</i>
	You will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacaksın.</i>
	He will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacak.</i>
	She will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacak.</i>
	It will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacak.</i>
	We will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacağız.</i>
	You will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacaksınız.</i>
They will be spoken English.	<i>İngilizce konuşmuş olacaklar.</i>	

Fonksiyonları ve tipleri aynı olan *i-* ve *ol-* fiillerine ayrı ayrı muamele ettiğimiz için¹⁰, hem gramer öğretiminde, hem de derslerdeki morfolojik ve sentaks incelemelerinde ikilikler doğmaktadır. Şöyle ki;

9 Yılmaz Hasdemir, “Tenses And Grammar of Modern English (Modern İngilizcede Zamanlar ve Gramer)” (Üçüncü genişletilmiş baskı) İzmir 1992, s. 61.

NOT: İngilizce gramerden aktardığımız yukarıdaki tabloyu verirken, “dilimizin gramerini yazarken herhangi bir yabancı dilin gramerini örnek almayı düşünüyör değiliz. Amacımız, sadece, dilimizin işleyişinin gramer kuralları hâlinde dil bilgisi kitaplarına lâvıkı ile sokulabilmesidir.

10. Örnek olarak, T. Banguoğlu, “Tasvir Fiilleri”, “Cevher Fiili” gibi ayrı bir ad altında “Karmaşık Fiiller” başlığı koymuş ve bizim “Fiil zaman ve kiplerinde birleşik çekim” konusuna dahil edilmesini önerdiğimiz “yap-acak ol-du” tarzındaki yapıları orada ele almıştır. Banguoğlu’nun verdikleri özetle şöyledir: “Karmaşık Fiiller: *Ernek* durum fiilinin yanı başında *olmak X bolmak* oluş fiili yine salt fiil olarak Eski Türkçeden beri yardımcı fiil işleyişinde

- gel-ecekti (<gel-ecek i-di) çekiminin yapısı incelenirken
gel- → fiil
– ecekti → “Gelecek zaman(ın hikâyesi, 3. Teklik kişi)” (veya *-ecek* sıfat-fiil, *i-* ek-fiil, *-di* hikâye çekimi) olarak verilmektedir.
- gel-ecek ol-du’da ise
gel- → fiil
gel-ecek → bu fiilin *-ecek* ile yapılmış sıfat-fiil (partisip) hâli,
ol-du → *ol-* fiilinin “görülen (bilinen) geçmiş zamanı” olarak gösterilir.

Yani yukarıdaki çekimler, gramerimizde iki ayrı zaman olarak değerlendirilirler. “gel-ecekti” yapısında zaman, gramerlerimize göre “gelecek zaman”dır, “gel-ecek oldu”da ise “geçmiş zaman”dır. Oysa, ikisindeki *-ecek* de aynı *-ecek*’tir (sıfat-fiil). İkisinde de *-ecek* üzerine fonksiyonlu birer morfem olarak müstakil fiiller (*i-* veya *ol-*) getirilmiştir.

Buna benzer bazı yapılar hakkındaki önerilerimizi şöyle gösterebilir.

i-(< er-) fiili ile

Kullanılışı	Önerilen Adlandırma		Kullanılagelen Adlandırma
	ZAMAN	KİP	
<i>iç-er i-di</i>	geçmiş (görülen)	terk edilmiş alışkanlık	Geniş Zamanın Hikâyesi
<i>iç-er i-miş</i>	geçmiş (duyulan)	terk edilmiş alışkanlık	Geniş Zamanın Rivayeti
<i>iç-ecek i-di</i>	geçmiş (görülen)	gerçekleşmemiş niyet	Gelecek Zamanın Hikâyesi

görüldür. Olmak fiili bir yandan adlara ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları meydana getirmekle birlikte (bk. § 278 *iyi olmak, baba olmak*) bir yandan da cevher fiili eklerine benzer bir tarzda bazı sıfat fiillere gelerek oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellik taşıyan birleşikler yaratmıştır: *Öğrenmiş olmak, gelir olmak, işitmez olmak, satacak olmak* gibi. Türkçenin fiil tabanı kadrosunu daha da çeşitlendiren bu birleşiklere karmaşık fiil (verbe complexe) adını veririz. Yapıldıkları sıfat fiillerin ait oldukları zaman kesimlerine göre anlatım kazanan karmaşık fiiller üç çeşittir: 1. Öncelik fiilleri (verbe antérieur), 2. Başlama fiilleri (verbe inchoatif), 3. Niyet fiilleri (verbe intentionnal). A. Öncelik Fiilleri: Geçmiş sıfat fiili (*-miş* sıfat fiili) ile yapılırlar. *Anlamış oldum. Görmüş oluyorsunuz. Bitirmiş olacağız.* B. Başlama Fiilleri: Geniş zaman sıfat fiili ile yapılırlar. *Gelir oldum. Utanır olmuş. Yalvarır olacaklar.* C. Niyet Fiilleri: Gelecek zaman sıfat fiili ve hâl sıfat fiili ile yapılırlar. *Verecek olmuşsun, almamış. Oturacak oldular, sonra vazgeçtiler.* (*Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara 1995, s. 482-486)

ol- (< bol-) fiili ile

Kullanılışı	Önerilen Adlandırma		Kullanılagelen Adlandırma
	ZAMAN	KİP	
<i>iç-er ol-du</i>	geçmiş (görülen)	yeni başlamış alışkanlık	////////////////////////////////////
<i>iç-er ol-muş</i>	geçmiş (duyulan)	yeni başlamış alışkanlık	////////////////////////////////////
<i>iç-ecek ol-du</i>	geçmiş (görülen)		////////////////////////////////////

1989 yılından beri lisans üstü programlarda yürüttüğümüz derslerde, öğrencilere bu yöndeki görüşlerimizi anlatmakta ve bu noktalardan hareketle Türkçede ne kadar “Birleştirilmiş Zaman ve Kip Çekimi” elde edebileceğimiz yolunda denemeler yaptırmaktaydık. Bu denemeler sonunda, Türkçedeki zaman ve kip çekimleri tablosu 30 başlık (5 zaman + 4 kip + bunların hikâye, rivayet ve şartları) olarak değil de, 100'den fazla olarak ortaya çıkmaktadır.

100'ün üstündeki çekim şekillerinden bazıları 6 ayrı kişi ile (1., 2., 3. teklik ve 1., 2., 3. çokluk) çekimlenmemektedir. O türlü olanlar özel kullanımlar olarak düşünülüp tablolara sokulmayabilir. Ama, 6 ayrı kişi ile, aynı fonksiyonu gösterecek şekilde çekimlenen yapılar belirlenip “Fiil Zaman ve Kipleri” tablolarına dahil edilebilir, kanısındayız.

SONUÇ

Hem ana dili öğretimimizde çıkan zorlukları, hem de yabancılara Türkçe öğretirken içine düştüğümüz yanlışlıkları ortadan kaldırabilmek için, Türkiye Türkçesindeki fiil zaman ve kip çekimlerini yeniden incelememiz ve ayrıntılı sınıflandırmaların bulunduğu tablolar geliştirmemiz gerektiği ortadadır. Konunun burada, gramercilerimizin görüş, öneri ve eleştirilerine sunulabilmesi için, deneme niteliğinde birkaç başlık sunmak istiyoruz. Bu tabloda kip ve zaman çekimlerinin adlarını da belirtmek istemiyoruz. Ayrıca, bunların sadece birer fonksiyon göstermediği de bilinmelidir. 6 ayrı kişi ile çok sayıda örnek cümle üzerinde yapılacak farklı incelemeler, yapıların en baskın fonksiyonlarını ve en doğru adlandırmalarını belirleyecektir. Yapılacak eleştiri, öneri ve çalışmalar sonucunda, mevcutlardan daha doğru tablo ve adlandırmaların elde edileceğini umuyoruz.

F- (A)r i-di	<i>Geçen yıla kadar ben de sigara içerdim</i>
F- (A)r ol-du	<i>Günlük dertler yüzünden ben de sigara içer oldum.</i>
F- (A)r ol-cak	<i>Hatta bu gidişle siz de sigara içer olacaksınız</i>
F- mİş i-di	<i>Geçen sene Divanü Lûgati't-Türk'ü okumuştunuz.</i>
F- mİş ol-du	<i>Benim sayemde Orhun Yazıtlarının bütün metnini okumuş oldunuz.</i>
F- mİş ol-acak	<i>Bu ders yılının sonunda hepiniz Köktürk yazıtlarının metnini okumuş olacaksınız.</i>
F- mİş ol-acak i-di	<i>Misafir gelmeseydi, bütün derslerimi bitirmiş olacaktım.</i>
F- mİştir	<i>Öğretmen dersi bitirmiştir.</i>
F- (I)yor ol-acak	<i>Yarın bu saatlerde yüzüyor olacaksınız.</i>
F- malı	<i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmeliyim.</i>
F- mİş ol-malı	<i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmalıyım.</i>
F- mİş ol-mak zorundayım	<i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmak zorundayım.</i>
F- mİş ol-ma+iyelik gerek-iyor	<i>Önümüzdeki haftaya kadar gömlekleri bitirmiş olmam gerekiyor.</i>

Sizce yukarıdaki müstakil yapılar belirli birer zaman ve/veya kip çekimi yapmamakta mıdır?